

# **I. KAHRAMANMARAŞ SEMPOZYUMU**

**6-8 MAYIS 2004**

**KAHRAMANMARAŞ**

**ORGANİZASYON**

**MARAŞDER- KAHRAMANMARAŞ BELEDİYESİ**

**KATKI**

Kahramanmaraş Valiliği- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi  
Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası

## **I. KAHRAMANMARAŞ SEMPOZYUMU**

### **ORGANİZASYON HEYETİ**

**Doç.Dr. Said Öztürk (Başkan)**

**Mahmut Nedim Tepebaşı**

**Dr. Hacı Kutlu**

**Dr. Mustafa Bekerecioğlu**

### **MARAŞDER**

**Halıcılar Cad. No 97, Kat 3 D. 6 Fatih/ İSTANBUL**

**Tel: 0212 635 46 46- Faks: 0212 621 99 44**

### **KAHRAMANMARAŞ BELEDİYESİ**

**Tel: 0344 221 34 70 - Faks: 0344 223 12 36**

**Baskı-Cilt**

**Düzey**

**0212 613 40 41**

**© Her hakkı mahfuzdur.**

**BİRİNCİ CİLT**

**Mayıs 2005- İSTANBUL**

## SAÇAKLIZÂDE (ö.l.h.1145)'NİN İLİMLER SINIFLAMASI'NA DAİR GÖRÜŞLERİ

Yard. Doç. Dr. Ahmet Kayacık\*

İlimler sınıflaması, İslam dünyasının uyanış devri de denilen h.II. yüzyıldan itibaren Yunan ilimleriyle tanışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bu konuda eserler yazılan bir alandır. Bu tip eserler yazma geleneğinde, İslam dünyasında ilk karşımıza çıkan Kindî'dir. Daha sonra bunu diğer filozof ve âlimler izlemiştir. Bunun 8-9 örneği zikredilebilir.<sup>1</sup> Bu geleneğin halkalarından biri de Saçaklızâde'dir. Çeşitli alanlarda eserler yazan Saçaklızâde'nin bu konuya tahsis ettiği eseri "Tertibu'l-Ulûm" adını taşımaktadır. Bu kitap, daha önce mevcut olan ilimleri sınıflama geleneğinin devam ettiğini tekit etmesinin yanında, Müslümanların bu konuya verdiği önemin devam ettiğini de gösterir.

Müellif bu eserinde ilimleri çeşitli açılardan sınıflamaya tabi tutar. Bunlardan ilk göze çarpanı da, ilimlerin faydaları açısından tasnif edilmesidir. Ona göre ilimler, faydalı (Arapça), zararlı (felsefe ve sihir) ve ne faydalı ve ne de zararlı (şiiir ve soy ilmi) olmak üzere üçe ayrılır. Böyle bir girişle görüşlerini açıklamaya başlayan Saçaklızâde, eserini bir giriş, iki maksat ve bir sonuç halinde şekillendirir.

23 başlık altında incelediği Giriş kısmı, ilimlerin çeşitli açılardan sınıflandırılmasını kapsar. İlk tasnif ilimlerin faydalı olanlar açısından ele alınmıştır.

### A- Faydalı ilimler

1- Arapça İlimler: a-Dil İlmî, b- Sarf (çekim) ilmi, c- İştikak, d-Arapça hattı, e-Nahiv ilmi, f-Aruz ve Kafiye ilmi, g- Belağat ve muhadara ilmi.

2- Aklî İlimler: a- İlm-i mizan, b- Münazara, c- Kelam ilminin prensipleri, d- Matematik.

3- Kitap ve Sünnetten alınmış ilimler: a- Akaid, b- Ahlak, c- Mev'ize, d- Fıkıh ve Fıkıh usulü

4- Ledünni ilimler, Kur'anî ilimleri (Kur'an'ın nazmı, tecvidi, vakıfları, başlangıçları, şekilleri, mushafları, okunuşu ve tefsiridir.)

5- Hadis İlimleri, Hadis Usulü ilmi.

6- Diğer ilimler, a-Teşrih ilmi (Cerrahi), b-Tıp, c-Rüya tabiri, d-Farsça ilmi.

\*- Zararlı ilimler, Felsefe, sihir ve Astroloji.

### B- Şer'î ve şer'î olmayan ilimler

Şer'î ilim üç anlama gelir. Birincisi, nebilerden istifade edilen ilimlerdir. Başka bir deyişle şer'î ilimler, ancak Şâri'nin bildirmesiyle bilinen ilimlerdir.<sup>2</sup> İkincisi, ise Şâri'den veya Şâri'den müstefid olandan elde edilen ilimdir. Bu anlam birinciden daha geniştir.<sup>3</sup> Üçüncüsü ise, Şâri'den sudur eden veya Şâri'den sudur edenin ona bağlı olduğu ilimdir.<sup>4</sup>

\* Erc. Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi

<sup>1</sup> Farabi, Harezmi, İbn Sina, İbn Nedim, Gazali, Taşköprüzade, Katip Çelebi ve Tahanevi.

<sup>2</sup> Saçaklızâde, *Tertibü'l-Ulûm*, (thk. Muhammed İsmail es-Seyyid Ahmed), Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut: 1988, s. 87

<sup>3</sup> age, s. 87.

<sup>4</sup> age, s. 87.

### C- Hükümleri bakımından ilimler

Farz-ı ayn, Farz-ı kifaye, Haram, Mekruh ve Mübah olan ilimler. Böyle bir ayrımın sebebini Saçaklızâde, bilinen şeylerin bu şekilde olduğunu söylemekle açıklar. Çünkü ilim maluma tabiidir.<sup>5</sup> İlimlerin en önemlisi, her şeyden önce mükellefe farz-ı ayn olandır. Bu da, tevhid ilmi ve sıfatlardır; sonra her zaman ahlakın farzlarını ve haramlarını bilmek ve sonra da namaz ve oruç gibi bazı vakitleri bilmektir.<sup>6</sup>

Farz-ı ayn olan ilimler, kulun içerisinde bulunduğu hal üzere Allah tarafından mükellef kılındığı ilimdir. Bunlar üç şeydir. İtikat, fiil ve terk. Farz-ı ayn ilmin, ilm-i hal olduğu söylenmiştir. İlm-i hal ise, iman meseleleri, fiiller ve ahlaktan farz ve haram olanın bilinmesidir.<sup>7</sup> Terk ise, bir şeyin terk edilmesi olup, mükellefin halindeki değişiklik veya yenilenme itibarıyla olur. Ticarete başlayan birisinin, faizi terk etmesi ve ondan kaçınması gibi.<sup>8</sup>

Farz-ı kifaye olan ilimler ise, yaşam/hayat ve ölüm açısından bütün yaratılmışların ihtiyaç duyduğu şeylerdir. Bunlar: Sahih kıraat ilmi, onun tefsirinin ilmi, onun tecvidinin ilmi, kıraata kıyasla sahih olan hadis ilmi, onun manalarının ilmi, hadis usulü ilmi, ahlak ilmi, fıkıh ve fıkıh usulü ilmi ve kelam ilmi.<sup>9</sup> Bu konun devamında –daha sonra ele alınacak olan- ilimlerin mertebeleri ile bu sınıflama arasında bir bağlantı kurularak farz-ı kifaye olan ilmin, ilimlerin iktisad mertebesi olduğu söylenir. Zira iktisad mertebesi genel ihtiyacı yerine getirmeye kafi değildir.<sup>10</sup>

Mendub olan ilimler, tasavvuf ilmi ve farz-ı kifaye olan ilimlerden istiska mertebesidir. Kelam ilminin istiska mertebesi bundan hariçtir.<sup>11</sup>

Haram olan ilimler ise, hiçbir kimsenin içine düşmediği hal ve insanların çoğunluğunun bu hale düşmesinden korkulmadığı ilim olup, diğer insanlara yayılmayacak/bulaşmayacak derecede sihir ve felsefe öğrenmektir. Kelam ilminin delillerinde ileri seviyede bilgi sahibi olmak (istiska), astroloji (yıldızların hükmüyle) ile uğraşmak ve filozofların ortaya koyduğu ve nağmelerden bahseden müzik ilmi ve sihirbazlık da buna dahildir. Harf ve cifir ilmi, hece harflerinin bulunduğu bir ilim olup, amacı gelecekle ilgili bilinmeyen şeyleri bilmek ve insanları etki altına almak ve üstün gelmektir. Bu ilimle meşgul olmak büyük keşif sahibi sağlam bir zevki olanlar için caiz olup, diğerleri için haramdır.<sup>12</sup>

Saçaklızâde giriş kısmını bitirmeden önce mantık öğrenmenin hükmü konusuna da ayrıca değinir. İlk önce bu konudaki önceki görüşlerden İbn Nüceym'in görüşüne yer verir. İbn Nüceym Eşbah'ta felsefenin haram olduğunu açıkladıktan sonra, mantığın da felsefeye dahil olduğunu, yani onun prensiplerinden olduğunu, dolayısıyla da felsefe gibi onun da haramlığını bildirir. Bu tartışmalı bir konudur. Çünkü hesap da felsefeye dahil olmakla berber, farz-ı kifayedir. Genel olarak haramın kendisine bağlı olduğu her şey haram olmaz, tersine harama götüren şey haram olup ikisi arasında fark vardır. İbn Hacer Erbain şerhinde şöyle der: "haram olan mantık filozofların inançlarıyla karışık olandır, sırf mantık ise, günümüzde mevcut olduğu gibi haramlık yönü yoktur".

Ben diyorum ki, onunla uğraşmanın faydası, zihnin keskinleştirilmesi/geliştirilmesidir. Gazali, kılıcın cihat aleti olduğu gibi, düşüncenin de (akıl-zihin) dinin aleti olduğunu söylemiştir. Zihnin keskinleştirilmesi kılıcın keskinleştirilmesi gibidir. Zihnin geliştirilmesi ise haram ilimlerle olmaz, çünkü orada zarar vardır. Bu da şer'i ilimlerle olur ve böylelikle zararından korkulmaz.

Saçaklızâde'ye göre, düşüncenin geliştirilmesi müstehaptır, hatta kifaye farzdır. Zira

<sup>5</sup> age, s. 89.

<sup>6</sup> age, s. 90.

<sup>7</sup> age, s. 95.

<sup>8</sup> age, s. 97.

<sup>9</sup> age, s. 102.

<sup>10</sup> age, s. 105.

<sup>11</sup> age, s. 109.

<sup>12</sup> age, ss. 111-114.

belirtildiği üzere, zihin dinin aletidir, ayrıca ahmak kimse dini bozar; bu takdirde ince konulara dalan âlimlerin zihnini geliştirecek şekilde bazı alet ilimlerini veya Şer'î ilimlerden bazı ince nüshaları okuması müstehab veya farz-ı kifayedir. Bunun için ilk okunacak eser "Şerhu'l-kafiye"dir. Ancak bununla meşgul olma mantık ve münazaranın öğrenilmesinden sonradır.

Bu kısımda son olarak şiir konusunu ele alır. Burada kadınların aşkıyla ve erkeklerin ahmaklığıyla ilgili şiirlerin tahrimen mekruh; şarap ve benzeri konularını işleyen şiirler ise mekruhtur. Saçaklızade şiirin bu tarzda değil de, Allah yolundakilerin halleri anlatıldığı zaman, bunun ne tahrimen ne de tenzihen mekruh olmadığını söyler. Mübah olan ise, içerisinde fıkı değil de, dağ, ayrılık, vatan vb. şeylerin yer aldığı şiirlerdir.<sup>13</sup>

Kitabın I. Maksudının ilk bölümünde "bütün ilimlerle ilgili söz" başlığı altında bütün ilimlerle ilgili olduğunu söylediği ilimlerden bahseder. Bunlar, dil ilmi, isticak ilmi, aruz ilmi, tecvid ilmi, kıraat ilmi, mantık ilmi ve münazara ilmi. Saçaklızade burada bu ilimleri tanıtır ve içeriklerinden bahseder ve her ilimdeki eserlerin adlarını verir.<sup>14</sup> Alet ilimleri de diyebileceğimiz bu ilimlerden, mantıkla ilgili olarak şu ifadeler yer alır: "Mantık ilmi, buna mizan da denilir. Bu ilim, düşüncenin doğru (sağlam) ve yanlışının (bozuk) kendisiyle bilindiği kanunlardır, bu ilim nahiv ve sarfın konuşmada dili hatadan koruduğu gibi, düşüncede zihni hatadan korur. İbn Hacer Nevevi'nin Kırk Hadis şerhinde şöyle demiştir. 'Tefsir, hadis ve fıkıh şeriatın aletlerindendir, bugün mevcut olan mantığa gelince; bu mahzuru olmayan faydalı bir ilimdir. Mahzurlu olan ise, şeriata karşı çıkan felsefe ile karışık olandır, bu sebeple Gazali mantık bilmeyenin fıkına (ilmine) güvenilmez demiştir. İbn Salah ve diğerleri onun haram olduğunu söylemişlerdir, bu felsefe ile karışık olana matuftur'. Bu alıntının ardından Saçaklızade kendi fikrini söyler: Bugün mevcut olan mantık, filozofların inançlarından/görüşlerinden bahseden sırf aklî kanunlardır. Bence mantık, kelam ve felsefeye dahildir. Çünkü o ikisinin prensipleridir. Felsefeye dahil olması, onun haram olmasını gerektirmez. Çünkü felsefe bütün bölümleriyle haram değildir, haram olan kısım ilahiyat ve tabiat kısmıdır. Hesap ilmi de felsefeye dahil olmakla beraber, Gazali onun farz-ı kifaye olduğunu söylemiştir. Kelama dahil olmasına gelince, kelamın farz-ı kifaye olduğunu söyleyenlere göre, onun da farz-ı kifaye olması gerekir. Mantığın deliller kısmı, fıkıh usulünün prensipleri olması sebebiyle farz-ı kifayedir."<sup>15</sup> Konunun devamında Saçaklızade bu ilimdeki eğitim konusuna da değinir ve şöyle der: "Hüsam Kati'nin şerhini tamamladıktan sonra, Kul Ahmed'in haşiyesiyle birlikte Fenari'nin şerhiyle meşgul olmaları, bu ilimdeki öğrencilerin tedbirsizliğindendir. Yeni başlayan bir öğrenci Şemsiyye'nin şerhini okumadan (tamamlamadan) önce o ikisini anlayamaz. Ayrıca Şemsiyye'nin şerhine Seyyid'in haşiyesi ile başlamak da onların yanlışlarındandır; bilakis bu Kara Davud'un şerhiyle olmalıdır. Bu ilmin apaçık meselelerini anlamadan onun az bilinen konularıyla meşgul olmak, bu ilmin anlaşılmasına engel olur. Mantığa ilk önce, Hüsam Kati'nin şerhiyle başlanır, sonra haşiyesiz olarak tasdikatin sonuna kadar Şemsiyye'nin şerhi, daha sonrası için ise talebe muhayyerdir."<sup>16</sup>

Bu bölümün II. başlığında, bir önceki kısmın son konusu olan münazara ilmiyle bağlantılı olarak, münazara ile cedel arasındaki ilişki konu edilir. Bu ilim (münazara), cedel ilmine muhaliftir. Çünkü münazara doğrunun bilinmesini sağlayan bir ilim olup, amacı doğrunun ortaya çıkarılmasıdır. Cedel ise, hangi vaz' olursa olsun onun korunması veya yok edilmesini temin eden ilimdir. Cedel ilminin kuralları hile ve mugalâtalardır ve bunlarla ancak rakibi susturmak için mukabele edilir. Cedel ilmine fakihler "ilmü'l-hilaf" adını verir.<sup>17</sup> Konunun devamında ise Kelam ilmi geniş bir şekilde ele alınır. Bu ilmin tanımının ardından, tanımın analizi yapılarak felsefeden farkı (İslam kanunu üzere denilmekle ilahi ve tabiatçı felsefeden ayrılır) belirtilir. Kelam ilminin mebadi ve makasından söz edilir. Onun prensipleri, deliller ve cevher ile araz konuları gibi aklî meseleler; amaçları ise itikadî meselelerdir. İtikadî meseleler ise üç mertebeye ele alınır. İktisar,

<sup>13</sup> age, ss. 117-118.

<sup>14</sup> age, ss. 119-141

<sup>15</sup> age, ss. 139-140.

<sup>16</sup> age, ss. 140-141

<sup>17</sup> age, ss. 141-142.

iktisad ve istiska. Daha sonra eski (kudema) ve yeni (müteahhirin) kelamcılara ve bu sınıflamadaki eserlere değinilir ve sonunda bu konudaki bir aksaklığa işaret ederek konu genel anlamda bitirilir. Ona göre, o dönemdeki talebeler Kelam ilminin mebadisiyle meşgul olmada, Nesefi ve Adudiye Akaidinin şerhiyle yetinmişler ve kelamî aklî kurallardan habersiz kalmışlar ve bunların ancak felsefe kitaplarından öğrenileceğini zannederek kendilerini tehlikeye atmışlardır.<sup>18</sup>

I. Maksad'ın üçüncü ve dördüncü kısmında da, Kelam ilmiyle ilgili konulara değinilir. Bunlardan birincisi, "kelam ilminde derinleşmenin zemm edilmesi" başlığını taşır. Saçaklızade burada kendi dönemindeki kelam öğretim tarzını tenkit ederek, onların uzun süre şerh ve haşiyesiyle birlikte isbat-ı vacip risalesiyle uğraştıklarını ve sonunda isbat mı yoksa nefy mi ettiklerini anlamadıklarını; yine bu öğrencilerin Allah'ı illetlerin illeti ve sebepler silsilesinin ilki olarak çokça hayal etmelerinden dolayı Allah'a karşı tazimin kalplerinden gitmesi dolayısıyla da bu, onlar için hüsrana ya da esef olmaktadır. Bu sebeple de bu ilimde derinleşmek yerilmektedir.<sup>19</sup> Bunun ardından Kelam ilmiyle meşgul olmanın hükmü sorusu gelir. Kelamla uğraşmak, yani İslami fırkaların mücadelesiyle meşgul olma, konusunda farklı görüşler vardır. Bazıları farz-ı kifaye derken, bazıları haram (Malik, İbn Hanbel, Süfyan, Seleften Hadisciler) olduğunu söylemiştir. Doğru olanın, bid'a ehlinde olan kimselerin görüşlerinin yayılmadığı yerlerde kelama gerek olmadığı; böyle olan yerlerde ise bazı şartları taşıyan kimselerin bu ilimle uğraşmasının farz-ı kifaye olduğudur. Saçaklızade de filozofların görüşleriyle karışık olan kelamla uğraşmanın haramlığında şüphe olmadığını söyler.<sup>20</sup> Daha sonra kısa olarak, belağat ve bedî ilmine değinilerek Fıkıh ilmine geçilir.<sup>21</sup> Fıkıh ilminin tanıtımı ve bu alandaki bazı eserlerin belirtilmesinden sonra, fıkıh ve usulünde derinleşmenin esasları konusu ele alınır. Bu ikisinde rüşuh sahibi olmak, ancak nahiv ve meani ilmini bilmekle olur, bunlarda derinleşen kimse tefsir ve hadis ilimlerinde hüküm verir. Saçaklızade bu tür insanların azaldığını ve buna güç yetiremeyenlerin cins, fasıl, heyula, suret ve teselsül gibi konulara daldığını söylüyor.<sup>22</sup>

Saçaklızade tefsir ilmini incelerken, ilk önce bu ilmin tanıtımı, konusu ve amacına yer verir. Yine tefsir yapmadan önce hangi imlerin bilinmesi gerektiği de belirtilir. Devamında onun kendi görüşü gelir, buna göre; her ne kadar tefsir ilmi akaid ve fıkıh ilmine bağlı olmasa da, bu ikisi ondan çıkarılabilir. Ancak tefsirin öğrenimi için o ikisinin önce öğrenilmesi gerekir. Tefsir ilmi dini ilimlerin hepsi ve bazı Arabi ilimlerden istifade eder. Konunun sonunda her zamanki gibi ehil olmayan kimselerin bu alanda faaliyet gösterdiğini, bunun da "eşrat-i saattan" olduğunu söyler. Bir sonraki kısımda ise önemli tefsir kitapları zikredilir.<sup>23</sup>

Hadis ilmine gelince, bu ilmi kısaca tanıtarak, bu alandaki bazı eserlerin adlarını belirttikten sonra bu alanda tartışılan hadis ifade etme konusunda Suyuti'nin görüşünden sonra kendi görüşünü söyler. Buna göre, hadis ifade etme ehliyeti/yetkisi olmayan bir kimseden hadis alınması caiz değildir, velev ki o kişi dünyanın bütün şeyhlerinden icazet almış da olsa. Ehliyet sahibi olan kimseye hiçbir kimse icazet vermese de ondan hadis almak caizdir.<sup>24</sup>

Tasavvuf ilmi, ahlak ile bağlantılı olarak ele alınır. Bu ilim üstün ahlak derecelerinin en mükemmelinin açıklandığı ilim olarak belirtilir. Suyuti, onun kalbin Allah'a tecrit edilmesi olduğunu söylerken, Saçaklızade tasavvufun bu tecridin ilmi olduğunu söyler.<sup>25</sup> Ahlak ilminin hükmü tartışılırken bir kısmının farz-ı ayn, hepsinin ise farz-ı kifaye olduğu söylenir.<sup>26</sup> Bu konu içerisinde "Ledünni ilme" geçilir ve onun batın ilmi, mükâşefe ilmi, vehbî ilim, sırların ilmi, il-m-i

<sup>18</sup> age, ss. 143-149

<sup>19</sup> age, ss. 151-152.

<sup>20</sup> age, ss. 152-153.

<sup>21</sup> age, ss. 153-157

<sup>22</sup> age, ss. 161-162.

<sup>23</sup> age, ss. 163-166.

<sup>24</sup> age, ss. 167-169

<sup>25</sup> age, s. 169.

<sup>26</sup> age, s. 170



meknun ve hakikat ilmi olduğu söylenir. Bu ilim de ancak mükâşefe yoluyla meydana gelir.<sup>27</sup> Bu ilmin (Ledünni ilim) mukabili ise, şeriat ilmi, ilm-i zahir ve muamele ilmidir. Batın ilmi ise iki kısımdır: Allah'ın gayb ilminden kalbe verdiği kısım ve itaattan sonra Allah'ın kula verdiği halleri bilmesi.<sup>28</sup> Saçaklızade'ye göre, tasavvuf ilmi ledünni ilmin aynısı değildir veya onun bir kısmı değildir, tersine onun bir kısmının ifade edilmesidir.<sup>29</sup> Devamında ise tasavvufa dair bazı konulara yer verilir.

I.Maksadın I. Bölümünün sonunda matematik, geometri, aritmetik, astronomi, tıp, anatomi, mev'ize, muhadara (hitabet, söz söyleme), tarih, feraset, rüya tabiri ve Farsça öğrenimi ilimlerinden bahsedilir. Burada her ilim tanımlanır ve içeriğinden bahsedilir. Bu ilimlerdeki meşhur eserlere yer verilirken, her ilmin hükmüne de değinilir. Örneğin astronominin namaz vakitleri ve kıbleyi bilecek kadarında bir sakınca yokken, fazlası haram kılınmıştır.<sup>30</sup>

## I. Maksadın II. bölümü

Saçaklızade eserinin bu kısmında o dönemdeki eğitim metotlarındaki aksaklıkları ve yanlışlıkları belirterek, bunlardan her birine çözümler getirmiştir. Bu konu maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

1- Keskin zekâlı olmayan kimselerin zeki olan kimselerin yolunu tutmaları, bunun sonucu olarak da kendi güçleri için uygun olan ilim tahsilini bırakıp ellerinin ulaşamayacağı şeylere yönelmelerinden dolayı, bütün ilmi konulardan mahrum kalmaları ve sonuçta sanki ilme ilk defa başlamış gibi olmalarıdır. Bunun çaresi, hocanın öğrencinin seviyesine göre ona ilim tahsil etmesini söylemesidir. Ancak bazı hocalar riya ve ders halkasının çokluğuyla övünmek için bu kuralı ihlal ediyor, hâlbuki öğrencinin kendine uygun ders alması onun dünya ve ahiret saadetini meydana getirir.<sup>31</sup>

2- Her hangi bir ilme başlarken, o ilmin tartışmalı konularının yer aldığı haşiye ve şerh tipi eserlerden başlanmamalı, eğer başlarsa o ilmin amacı o kimse için ortaya çıkmaz. Ancak ne yazık ki, âdet bu şekilde olup, talebeler ilimleri anlamaktan aciz kalmışlar ve onlar arasından, öncekiler gibi âlimler çıkmamıştır.<sup>32</sup>

3- Bazı müderrisler yeni başlayan talebeye çeşitli meseleler/sorular ve ince cevaplar anlatıyor ve bu ilmin kurallarını bir münasebetle zikrediyor. Öğrenci bunların çoğunu anlamıyor ve birçok kelime onun bir kulağından girip öbüründen çıkıyor, öğrenciyi uyku basıyor, canlılığı gidiyor ve zihni yorgunlaşıyor. Anladığı kadarını muhafaza ediyor ve ders meclisine gelmeden önce çoğunu unutuyor. Bunun çözümü derste başlangıç ve sonu, zeki ve ahmakı ortak etmemek, birleştirmemektir.<sup>33</sup>

4- Öğrenci ders kitabının kenarlarını dipnot rakamlarıyla süsler, ancak bundan amaç nedir veya ona ihtiyacın bağlantısını anlamaz, doğrusunu yanlışından ayırt edemez. Hatta kitabın kenarında bir karınca sığacak kadar yer kalmaz. Öğrenciler bunu zekilik alameti sayar, hâlbuki bu ahmaklık belirtisidir. Yapılması gereken öğrencinin o şeyin anlam ve amacını bildikten sonra bunları yazmasıdır.<sup>34</sup>

5- Bir ilimle uğraşarak, bu ilme eşit veya ondan daha önemli bir derse/ilme vaktin kalmaması. Öğrencinin yapması gereken tek bir ilimle bütün vaktini geçirmek değil de, kendi amacına uygun

<sup>27</sup> age, s. 171.

<sup>28</sup> age, ss. 172-173

<sup>29</sup> age, s. 174

<sup>30</sup> age, ss. 179-194.

<sup>31</sup> age, ss. 196-197

<sup>32</sup> age, s. 197

<sup>33</sup> age, ss. 197-198.

<sup>34</sup> age, ss. 198-199.

olacak kadar diğer ilimleri de öğrenmektir. Zira ilimler birbirine yardımcı ve aralarında bağlantı vardır. Bundan sonra kendisi için önem sırasına göre ilimlerde derinleşebilir.<sup>35</sup>

6- Bazı öğrenciler tahsil meşakkatinden kurtulmada acele ederler. Bu acele de onu kendi gücünün üstünde farklı eserler okumakla o dersin kıymetini/değerini uzatmaya, tafsilata girmeye ve o ilmi sağlamlaştırmadan ve hatta tamamlamadan önce bazı ilimlerin ihmaline götürmektedir. Bu gibileri, ilmin kemaline erememektedirler, çünkü kemal ancak tamamlama ve anlama ile oluşur.<sup>36</sup>

7- Hoca ders anlatırken bazı öğrencilerin sabırsızlık gösterip, konuşması dolayısıyla da hocaya eziyet verip, dersin anlatımını ihlal etmesidir. Öğrencinin yapması gereken derse girmeden önce mütalaa'yı bırakıp, dersi dinlemesidir.<sup>37</sup>

8- Bazı öğrencilerin himmeti tahsil değil, gösteriştir. Dersle ilgili bir konuda bir soru ve cevabını öğrenerek, ders esnasında hocaya itiraz eder, soru sorar; hoca cevap veremez, kendi verir ve bu fikri kendi buluşu gibi gösterir. Bu gibilerinin ayıpları çoğunlukla ortaya çıkmakta ve onların temenni ettikleri gibi, hoca ve arkadaşları onlara inanmamaktadırlar.<sup>38</sup>

9- Hocanın "ben bilmiyorum" demekten kaçınması sonucu, her soruya yanlış veya zannî olarak cevap vermesi ve sonunda talebelerinin gözünden düşmesi.

10- Öğrencinin anlayamayacağı konuları uzun süre incelemesi. Anlamaması çeşitli sebeplere dayanabilir. Talebenin konuları iyi mütalaa edebilmesi için dil, tasrif ve nahvi öğrenmesi ve ayrıca mantık, münazara, kalam, meani ve fıkıh usulünü bilmesi gerekir.<sup>39</sup>

11- Bazı öğrenciler mütalaa yeteneğini kazanmak için dersin miktarını uzatıyor ve eseri tamamlamak istiyor, ancak buradakileri incelemeyi ihmal ediyor. Böylesi öğrenciler başlangıca döner. Özetle, öğrenimin iki amacı vardır. 1-İlimlerin kanunlarını (kurallarını) öğrenmek, 2-Zihnin geliştirilmesi. Bazı kitaplar bu kuralları bilmek için, bazıları da zihni geliştirmek için kullanılır.<sup>40</sup>

12- Bazı öğrenciler öğrenimlerinin ilk dönemlerinde, daha sonraki zamanlarda şer'î ilimleri öğrenmeyi umut ettiklerinden veya hocasız olarak öğrenmeyi niyet ederek, alet ilimlerini öğrenmeyi kısa kesiyorlar. Ancak bu durum tedbirsizlik ve gururun bir vesvesesidir.<sup>41</sup>

## Kitabın II. maksadı iki bölümden oluşur

I. Bölüm. İlim öğrenmek isteyenlere İlimlerin Mertebelerinin açıklanması. Saçaklızâde bu bölüme başlarken, ilimlerden her hangi bir ilme yeni başlayan kimsenin durumuna göre nasıl bir eğitim alması gerektiğini anlatır. Bu bölüm, aynı zamanda eğitim metodu da diyebileceğimiz bir özelliğe sahiptir. Burada ilk önce, o kişiye ilkönce iman telkiniyle başlayıp, sonra sırasıyla seviyesine göre, hangi ilimden ne öğreneceği belirtilir. Saçaklızade'nin buradaki görüşleri bu alanlarda inceleme yapan bazı araştırmacılar tarafından, özellikle medreselerdeki öğretim programları hakkında bilgi verirken örnek olarak kullanılmıştır.<sup>42</sup>

II. Bölüm, ilimlerin mertebeleri denilen kısmın açıklamasını içerir. Saçaklızade Gazali'den alıntı yaparak şöyle der: "Her bir ilmin iktisârı, iktisâdı ve istiskâsı vardır. Biz burada bu konuyu

<sup>35</sup> age, s. 199.

<sup>36</sup> age, ss. 200-201.

<sup>37</sup> age, s. 201.

<sup>38</sup> age, s. 202.

<sup>39</sup> age, ss. 204-206

<sup>40</sup> age, ss. 206-207.

<sup>41</sup> age, s. 207

<sup>42</sup> Bkz. Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yayıncılık, İstanbul:1997, c.I., s.83; Ömer Özyılmaz, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, İstanbul:2002, ss. 27-28.



tefsir, hadis, fıkıh ve kelimada ele alacağız, ta ki diğerleriyle kıysa edilsin."<sup>43</sup>

Bu üç terim veya ilimlerin üç mertebesi gösterilirken o ilmin o mertebesinin tarifinin yanında o alanla ilgili bir de eser adı zikredilir. Burada tefsir, kelim ve mantık ilimleri alınmıştır.

Tefsir, İktisar, Kur'an'ın bir misli kadar metin, Vahidi'nin Vecizi, İktisad, üç katı, Vahidi'nin Vasit'i, Bunun ötesi ise, İstiskadır.<sup>44</sup>

Kelim, İktisar, delil ile uğraşmaksızın, başkalarından değil de seleften nakledilen Ehl-i sünnet akaidinin bilinmesidir.

İktisad, Bidatçının münazarasına karşı çıkacak ve âmi insanın kalbinden şüpheyi kaldıracak kadar Ehl-i Sünnet akaidinin bilinmesidir.

İstiska ise, iktisad miktarıyla yetinilmeme olup, diğer konular üzerinde artırımı gitmektir ve bu o kimse hakkında dalalet ve cehaletten başka bir şey değildir.<sup>45</sup>

Mantık ilminde iktisar, Hüsam Kati şerhiyle beraber isaguci, İktisad, Kutbeddin'in şerhiyle beraber Şemsiye, bunun fazlası ise istiskadır.<sup>46</sup>

Özetle, iktisar bütün ilmlerdeki kısa metinler, iktisad orta metinler. Buna zaid olanlar ise istiskadır. Bu mertebeler yaklaşık olarak belirlenmiştir. Bence (Saçaklızade), bir ilmin meşhur meselelerini bilmek iktisar, buna ilave olanları bilmek iktisâd, buna ilave olan nadir konuları bilmek ise, istiskadır. Bu mertebelerin tahsilinden maksat, onların içerdiği kitapları ezberlemek değil, tersine onun nüshalarını düzeltmek ve orada olanları ya öğrenme ya da bu ilimlerden gerekli olan miktarını elde etmeye yetecek derecede inceleme ve mütalaa ile bilmektir.<sup>47</sup>

### İlim talebesine kemal (olgunluk) adının verilmesi

Şer'î ve alet ilimlerinden her birinde istiska mertebesini elde eden kimseye "Kâmil" ilimlerde de "Tekmil" adı verilir. Böyle olanlar azdır. Her bir ilimden iktisad mertebesini elde eden kimseye de, "Kemal"e yakın olan bir hazırlık olması sebebiyle bu isim verilebilir. Muteber ilimlerden bir kısmında iktisar ve bir kısmında iktisad mertebesini elde eden kimseye ne hakikat ne de mecaz olarak bu ismin verilmesi caiz değildir. Ancak belli bir ilimde istiska veya iktisad derecesine ulaşırsa buna "Tekmilü'l-Mevadd" denilir, yani o nakli ve akli ilimlerden alet ilimlerini tahsil etmede kâmilidir. Alet ilimleri ise, fıkıh usulü, hadis usulü, tecvit ilmi, Kelamın prensipleri (cevher ve araz gibi), nahivden Muğni'l-lebib ve sarftan Şafiye.

Saçaklızâde bu konuda şöyle der: "Zamanımızda "tekmilü'l-mevadd" denilen birçok kimsenin birçok alet ilimlerini tahsil etmediğini gördük, (...) Yine "Tekmil" denilenlerin Kur'an'ı yüzüne bile okuyamadıklarını, okuduğu kadarı ile de namazın geçerli olmayacağını ifade eder. Dolayısıyla kendilerine böyle adlar verenler, sadece isimden ibarettirler."<sup>48</sup>

Hatimeye gelmeden önce Kur'an'la ilgili övgülere yer veren Saçaklızâde, son bölümde Felsefe konusunu ele alır.<sup>49</sup>

Öncelikle felsefeyi ve bununla ilgili diğer kavramları tanımlar, daha sonra da felsefenin bölümlerine geçer. (İhya'dan alıntıyla) Felsefenin bölümlerinden olan geometri ve hesap, mübah; mantık kelama dahil, ilahiyat kelama dahildir. Tabiat kısmı ise, bunun bazı konuları hakk dine muhaliftir. Kendisi ise şöyle der: Filozofların kâfirlikle suçlanmaları gereken en şiddetli konu 10 akıl konusundaki sözleri ve bütün mahlûkatı 10 akla nisbet etmeleridir. Onlar şöyle der, Allah

<sup>43</sup> age, s. 211.

<sup>44</sup> age, s. 211.

<sup>45</sup> age, ss. 214-215.

<sup>46</sup> age, ss. 215-216.

<sup>47</sup> age, s. 216.

<sup>48</sup> age, ss. 217-218.

<sup>49</sup> age, ss. 218-222.

yalnızca ilk akli yaratmıştır –bu söze lanet etmişlerdir- onlar bu sözleriyle puta tapanlardan daha şiddetli şirktedirler. Çünkü puta tapanlar onların yaratma ve icadına inanmıyordu, onları şefaati umarak onlara tapıyorlardı.

Daha sonraki iki kısımda felsefe ve filozofların zemmi/kötülenmesi konusunda iki konu gelir ve devamında "felsefe ile uğraşmanın" hükmü üzerinde durulur. Saçaklızade felsefe ile uğraşmanın haramlığına dair birçok alıntı yapar ve kendisi de bütün bunlardan sonra onların irtidatda olduğundan şüphe edilmeyeceğini söyler.<sup>50</sup>

### Değerlendirme

Saçaklızâde'nin kendi dönemindeki ilimler konusunda gördüğü, karşılaştığı çeşitli problemleri çözmek için kaleme aldığı bu eser, bu problemlere çözüm önermesinin yanında, öncelikle ilimlerin birbiriyle karışmasını, tedahül etmesini önlemek amacıyla onların yerlerini belirleyici bir yapıya sahiptir. Saçaklızâde burada ilimleri tasnife tabi tutarken onları öncelikle "faydaları, yani, insanlara faydaları" açısından ele almıştır. İkinci sınıflama ise, bunların şer'i açıdan veya mükelleflerin fiilleri açısından ele alınmasıdır ki, burada tamamen şer'i hükümler çerçevesinde ilimlerin durumu anlatılır.

Eserin ileriki kısımlarında her bir ilim geniş bir şekle tanıtılıp, anlatıldıktan sonra, hem talebe ve hem de hoca açısından bazı eğitim ve öğretim konularına değinir. Bu konunun içeriklerinin birçoğunun günümüzde de yer alması dikkate değerdir. Ayrıca ilimlerden hangi safhada neyin nasıl okutulacağı konusu da hem eğitim yöntemleri, hem de müfredatı konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Genel olarak bütün ilimlerin okutulması ve öğrenilmesi konusunda her hangi bir çekince koymayan Saçaklızâde Kelam'ın istiskâ mertebesi ve felsefe hakkında eskilerden de etkilenerek olumsuz bir tavra sahiptir. Görüşlerinde birçok kimseden alıntılar yapan Saçaklızâde özellikle de Gazali'den çok sayıda alıntılar yapmış ve büyük ölçüde –mesela şer'i ve şer'i olmaya imler tasnifinde- ondan etkilenmiştir.

<sup>50</sup> age, ss. 223-240